

Розділ 4. Греція і Македонія

Таким же стародавнім інститутом у Греції були і амфіктонії – релігійні союзи, які виникали біля святилища, якогось особливо шанобливого божества. До цих союзів входили племена, що жили навкруги святилища (“амфіктіони” – ті, що мешкають навкруги), незалежно від їх родинних зв’язків.

Спочатку метою амфіктоній були загальні жертвоприношення й свята на честь шанованого божества, захист храмів і його скарбів, що були накопичені від загальних і особистих приношень, а також покара святотатців – порушників священних звичаїв.

Коли це було необхідно, ті, хто збирався на свята, радились щодо суспільних справ, що представляли інтерес для всіх членів амфіктонії. Під час свят заборонялось вести війни, проголошувався загальний мир – ієроменія. Таким чином, амфіктонії перетворювалися в релігійно-політичний інститут міжнародного значення.

У Стародавній Греції існувало багато амфіктоній. Найстародавнішою і найбільш впливовою серед них була Дельфійсько-Фермопільська амфіктонія. Вона створилася з двох амфіктоній – Дельфійської при храмі Аполлона в Дельфах і Фермопільської при храмі Диметри. В Дельфійсько-Фермопільську амфіктонію входило 12 племен. Кожне з них мало по 2 голоси.

Верховним органом амфіктонії було народне зібрання. Воно скликалося двічі на рік – навесні і восени – в Фермопілах і Дельфах. Рішення народного зібрання вважалися обов’язковими для всіх амфіктіонів. Ієромнімони були уповноваженими особами зібрання, які фактично керували всіма справами. Вони назначалися державами

згідно з голосами амфіктонії. Тобто їх було 24. Найголовнішим обов'язком ієромнімонів було дотримання “божого миру” і організація релігійних свят.

У кінці V – на початку IV ст. до н.е. в Стародавній Греції з'являється нова колегія – пілагорів. Через пілагорів та ієромнімонів міста, що входили до складу амфіктонії, приносили одне одному клятви й приймали на себе відомі зобов'язання.

Дельфійсько-Фермопільська амфіктонія являла собою значну політичну силу, що вагомо впливала на міжнародну політику Стародавньої Греції. В руках Дельфійсько-Фермопільської амфіктонії була зосереджена і світська, і духовна влада. Дельфійсько-Фермопільські жерці оголошували і закінчували війну, назначали й звільняли загальних правителів, що входили до амфіктонії.

Ієромнімони вважалися правозвісниками волі Аполлона. Згідно з легендою, у дельфійських жерців були “тайні книги”, які складались із стародавніх пророцтв. Читати ці книги дозволялося лише тим, хто визнавався нащадком самого Аполлона, тобто жерцям і царям.

Могутньою зброєю в руках грецьких жерців були “священні війни”, що велися проти всіх, хто завдавав якоїсь шкоди святилищу Аполлона. В священній війні повинні були брати участь усі члени амфіктонії, що були пов'язанні присягою.

У тексті присяги було сказано: “Не руйнувати ніяке місто, що належить до амфіктонії. Не відводити вод ні під час миру, ні під час війни. Загальними силами виступати проти будь-якого порушника присяги, руйнувати його місто. Наказувати всіма засобами, що маються в розпорядженні того, хто посягнув на власність Бога рукою чи ногою”.

Всі політичні договори прямо чи безпосередньо утверджувалися дельфійським жрецтвом. З усіх суперечливих питань зверталися в Дельфи. Сила жрецтва полягала не тільки в духовному, а й у матеріальному впливі. Дельфи мали величезні капітали, що були накопичені від внесків міст, доходів з паломників, від храмових ярмарок і лихварських угод.

Усім цим і пояснюється та боротьба, що розвернулася між грецькими державами-містами за вплив і голоси в Дельфійській

амфіктонії.

Третім видом міжнародних зв'язків Греції служили договори і військово-політичні союзи – симмахії. Найбільш вагомими з них були Лакедемонська і Афінська (Делоська) симмахії.

Лакедемонська симмахія створилася в 6 ст. до н.е. як союз міст і общин Пелопоннеса. Очолювала союз Спарта. Вищим союзним органом було загальне зібрання сіл-логосів, що скликалося Спартою раз на рік. Всі міста, що входили в союз, мали в ньому по одному голосу, незалежно від величини і значення. Справи вирішувалися більшістю голосів після тривалих суперечок і дипломатичних комбінацій.

Іншим великим союзом еллінських міст-держав була Делоська симмахія, що очолювалася Афінами. Делоська симмахія відрізнялася від Лакедемонської, по-перше, тим, що союзники сплачували особливий внесок у загальну казну на Делосі, а по-друге, тим, що вони більше залежали від свого гегемона Афін.

Конфлікти, що виникали між полюсами, вирішувалися через уповноважених осіб або послів. У різні часи вони називалися вісниками (“керюкс”, “ангелос”) або старішими (“прес бей”). В Афінах, Спарті, Коринфі та інших полісах послі вибиралися народним зібранням з осіб похилого віку, не молодші 50-ти років.

Як правило, послі обирались із заможних громадян, що користувалися авторитетом, мали піроксенів в інших містах, розумних і красномовних. Найчастіше посольські доручення давалися архонтам даного міста або частіше архонту-полемарху (головнокомандувач).

Відомі випадки, коли послами призначали акторів. Наприклад, відомий оратор Есхін був актором. Есхін представляв афінську державу у македонського царя Філіпа II. Обрання акторів для виконання високої і почесної місії посла знаходить своє пояснення у великому значенні, яке в античних суспільствах мали красномовство і декламація. Акторське мистецтво надавало більшу вагу і впевненість словам делегата, що виступає перед натовпом, на зібранні, в театрі.

Кількість членів посольств не було чітко регламентованим. Воно визначалося згідно з умовами даного моменту. Усі послі вважалися рівноправними. Лише пізніше увійшло у звичай вибирати головного посла – архістарійшину, голову посольської колегії.

На утримання послів під час їх повноважень відводилися деякі грошові суми, так звані “дорожні гроші”. Для послів назначався певний штат служниць. Їм надавалися рекомендаційні листи (“символи”) до проксенів міста, до якого від’їжджали послы. Мета посольства визначалася інструкціями, що були написані на грамоті, яка складалася з двох разом складених листів, що надавалися старійшинами. З цієї форми і виникло слово “дипломатія”.

Інструкція слугувала основним керівництвом для послів. Однак вони користувалися певною свободою і могли проявити свою ініціативу.

Прибувши до місця свого призначення, послы разом з проксеном направлялися до посадової особи даного міста, що заправляв дипломатичними справами. Вони пред’являли йому грамоти і отримували від нього певні поради і вказівки.

Найближчим часом після реєстрації (в Афінах за звичаєм 5 днів) послы виступали в Раді або на Народному зібранні з поясненням мети свого візиту. Після цього розпочиналися дебати або ж справа передавалася на розгляд спеціальної комісії.

Як правило, до іноземних послів відносилися з повагою, їм надавали добрий прийом, запропоновували подарунки, запрошували на театральні вистави, ігри і свята. Коли послы поверталися до рідного міста, то надавали звіт про результати своєї місії до народного зібрання.

У випадку ухвалення послы отримували почесні нагороди. Найпочеснішою серед них був лавровий вінок із запрошенням наступного дня пообідати в Британії – особливому будинку біля Акрополя, в якому обідали почесні гості міста-держави. Кожному громадянину надавалося право при звіті посла висловити свою точку зору або навіть виступити проти нього з обвинуваченнями.

Одним з головних обов’язків послів у Греції було складання договорів з іншими державами, підписання договорів. В античних містах на договір дивилися як на щось магічне. Порушення договору, на думку людей стародавнього світу, викликало божу кару. Тому підписання договору і введення дипломатичних переговорів в Елладі було обставлено строгими формальностями. Договірні обов’язки закріплювалися клятвами, що закликали в свідки божественну силу, щоб освятила підписаний договір. Клятви давалися обома сторонами у присутності магістрів того міста, де підписували договір. До клятви

приєднувалося прокляття, що падало б на голову порушника договору.

Суперечки і непорозуміння, що виникали на ґрунті порушення договору, передавалися на розгляд третейської комісії. Вона накладала на винуватців грошовий штраф. Штраф вносився до казни якогонебудь божества – Аполлона Дельфійського, Зевса Олімпійського та ін. У випадку впертого небажання підпорядкуватися вимогам третейського суду проти непокірних громадян запроваджували сувору кару, навіть “священні війни”.

Після прийняття угоди кожній стороні ставилося в обов’язок вирізати текст договору або текст клятви на камінному столі, стелі і зберігати в одному з головних храмів. В Афінах, де був храм Афін Паллади на Акрополі, копії найбільш важливих договорів зберігалися в національних святилищах у Дельфах, Олімпії і на Делосі.

Договори писалися на декількох мовах – за кількістю сторін, що домовляються. Один текст обов’язково надходив до державного архіву. У випадку розриву дипломатичних відносин і проголошення війни стела, на якій був вирізаний текст договору, розбивалась. Тим самим договір розривався.

Розвиток Македонії

Довгий час Македонія була відособлена від Греції. На історичну сцену вона виходить пізніше, ніж грецькі міста. Нижня Македонія являла собою рівнину, Верхня – гірську місцевість. Грунт Македонії був зручний для сільського господарства, але головним багатством Македонії був ліс. Ліси покривали величезні простори Македонії в той час, коли вони були вже майже винищені в Греції.

Рання історія Македонії головним чином подібна до історії інших, більш відомих нам, античних суспільств. В етнічному відношенні македонці, за пануючою в науці думкою, близькі до греків. Населення складалось із суміші грецьких, головним чином фессалійських, племен з північними іллірійсько-фракійськими племенами. Македонський діалект близький до фессалійського.

Соціально-політичний лад Македонії наприкінці V і в IV ст. ще зберігав багато рис гомерівського ладу. На чолі держави стояв *цар*, що спирався на військово-родову аристократію, так званих супутників (*гетайрів*) – землевласників і скотарів. Основну масу македонського населення складали пастухи і хлібороби, частиною вільні, частиною залежні. У Македонії порівняно рано розвилася гірська справа. Крім того, з Македонії вивозилися ліс і продукти лісової промисловості – дьоготь і смола. Жителі прибережної смуги з успіхом займалися рибальством і торгівлею. У класичний період Македонія майже не відігравала значної ролі в загальноеллінських справах.

Зростання Македонії почалося з Пелопоннеської війни, що стала наслідком внутрішнього розвитку Македонії і винятково сприятливої міжнародної кон'юнктури. Наприкінці V і на самому початку IV ст., при царі *Архелая* (419-399 рр.), Македонія займає вже значне місце серед грецьких держав на Балканському півострові. Подібно іншим царям і тиранам, Архелай мав багатий двір, виявляв цікавість до еллінської культури і вважався знавцем і заступником її. При дворі Архелая, між іншим, жив “найрозумніший із всіх еллінів” – афінський трагік Еврипід, що написав драму “Архелай”, присвячену македонському царю-меценату. Продовжувачем Архелая був *Філіп II* (359-336 рр.), творець Македонської держави. З ім'ям Філіпа пов'язана військова реформа, створення знаменитої македонської

фаланги (зімкнутої пішої і кінної колони) і *грошова реформа*. Грошова реформа Филипа полягала у введенні *біметалізму* – срібної і золотої валюти. Перша панувала в грецькому світі, а друга була прийнята в Перському царстві. Филип поставив срібло поряд із золотом і тим самим понизив цінність останнього. Це була свого роду валютна війна між Грецією і Персією, що, за авторитетним судженням Момзена, у значній мірі і визначила результат наступної перської кампанії.

Ядро македонської армії при Филипів II складала колона (фаланга) важкоозброєних піхотинців, найнятих із більш заможних громадян. Македонська фаланга, що мала глибину в двадцять рядів, являла грізну лавину, що повільно рухалася на ворога. Фалангісти були озброєні довгими списами довжиною до 2 метрів – сарісами. Для захисту боків фаланги служила легка піхота і кавалерія, найнята із сусідніх фракійсько-ілірійських племен. Поряд з легкою кавалерією в Македонії існувала ще *важка кіннота*, поповнювана з аристократії, царських гетайрів. У поєднанні різних видів військ і кращому технічному оснащенні армії і полягала реформа Филипа II. Македонське військо складалося частиною з найманців, більшою ж частиною – з тубільних селянських ополчень, які очолювались місцевими басилеями.

Спираючись на силу свого війська, Филип II у короткий термін опанував усім македоно-фракійським узбережжям, зайнятим грецькими колоніями, багатими мінералами і корабельним лісом, містами Амфіподом і Підною і золотоносною гірською місцевістю Пангеєм. У 348 р. під владу Македонії потрапило місто *Олінф*, що стояло на чолі спілки фракійсько-халкідських міст і знаходилося у союзі з Афінами. Після завзятого опору Олінф був захоплений македонським царем і зруйнований вщент, а жителі захоплені у полон і продані в рабство.

Захоплення Пангейських розсипів і дало можливість Филипіві провести грошову реформу.

Таким чином, до середини IV ст. Македонія з другорядної напівварварської держави перетворилася в першокласну державу, що заявляла права на світову гегемонію і, врешті-решт, домоглася цієї гегемонії.

Швидкому зростанню Македонії сприяли близькість грецьких колоній Халкідського півострова і внутрішня слабкість самої Греції. Македонія втягувалася в справи грецьких колоній, ставала торговою і рабовласницькою країною і просувалася до моря. У той же самий час підсилювалася влада пануючих і слабшала родова аристократія. Племінні басилеї, що затримували об'єднання Македонії, поступово втрачали свою колишню самостійність і перетворювалися в царських дружинників (гетайрів). Поруч зі старою резиденцією македонських царів *Егами* виникає нова столиця Македонії *Пелла*, що розташована неподалік від моря.

Міжнародне становище якомога більше сприяло Македонії. Раніше було зазначено, як зживали себе старі грецькі поліси і яка запекла боротьба кипіла між ними й усередині них. Війни, що не припинялися, і внутрішні перевороти вкрай розхитали господарський і політичний лад полісів. В Афінах, Спарті, Фівах і в інших грецьких полісах було чимало прихильників македонського царя, що мали, на їхню думку, позбавити Елладу від внутрішньої анархії і політичної слабкості. “Якщо сам не можеш володіти зброєю, то треба дружити з тим, хто нею вміє володіти”, – таким було гасло прихильників сильної влади.

З усіх грецьких держав найбільш небезпечним суперником Македонії були Афіни. Возвеличення Македонії, як було зазначено вище, могло відбутися лише за підтримки грецьких прихильників Македонії і друзів пануючого Филипа, яких було чимало в Афінах. Велика частина прихильників Македонії належала до багатих класів, рабовласницької знаті – землевласників, судновласників, багатих деміургів та ін. Симпатії афінських олігархів до македонського царя в першу чергу викликалися страхом революційних вибухів усередині самих Афін, подібних до аргоського побиття багатих громадян.

Внутрішній стан грецьких полісів у досліджувану епоху досить яскраво показано в характеристиках, що наводяться Платоном і Ісократом – сучасниками усіх цих подій.

“У наш час, – говорить Платон, – кожна з еллінських держав являє собою безліч держав, а не одну державу, подібно до того, як при грі в містечка. Яку з них не візьми, у неї завжди знайдеш дві ворожі одна

одній держави: одна – бідняків, інша – багатих. І кожна з них у свою чергу розпадається на окремі держави” [12, с. 168].

Настільки ж похмуру картину життя грецьких мас малює Ісократ, афінський письменник IV ст. У ряді численних народних бід Ісократ називає безробіття серед вільних ремісників і хліборобів, бродяжництво і наймитство.

Македонська й антимакедонська партії в Афінах

Виразником македонських настроїв і провідником македонської політики в Афінах був знаменитий афінський письменник, учитель красномовства *Ісократ* (436–338 рр.). Ісократ прожив майже сто років і був очевидцем і сучасником самого складного і цікавого періоду грецької історії. Від Ісократів збереглося багато творів, на підставі яких можна відтворити грецьку історію й історію еллінської думки першої половини IV ст. Для нашої мети найбільше значення мають наступні твори Ісократів: “Панегірик”, “Ареопагітик” і його “Листи до Филипа”. Ідейним вождем прихильників македонської орієнтації й ідеологом македонського царя Ісократ став не відразу. До цього він ішов складним шляхом.

Після Анталкідового миру Греція переживала почуття глибокого національного приниження і ганьби. Егейське море опинилося під владою перського царя фінікійських міст, старих конкурентів Греції, які заступалися за нього.

Ісократ думав, що єдиним виходом з положення може бути тільки нова *загальногрецька* (панеллінська) війна з Персією. Передбачувана війна – такий хід думок Ісократів – буде священною війною, помстою еллінів персам за наругу святинь і за приниження народної гордості. Разом з тим вона звільнить Грецію від внутрішніх нещасть, від економічної і моральної кризи, виведе з того безвихідного тупика, у якому вона перебуває тепер.

“Наша батьківщина, – писав Ісократ, – стала тепер пустелею – одні загинули від насильства, інші на чужині блукають зі своїми родинами, зі страху змушені боротися проти своїх же братів греків” [13, с. 94–96].

Щаслива війна з Персією, а в цьому Ісократ не сумнівався, повинна була, на його думку, відкрити простір підприємницькому

духу, звільнити Грецію від мас бездомного люду і дати роботу “бродячим елементам”, що загрожують існуванню еллінської держави і культурі. Схід має незліченні і невичерпні багатства, що у випадку перемоги перейдуть до еллінського народу.

“Нехай натхненне патріотичною ідеєю воїнство зробить Грецію власницею невичерпних фінансових сил Сходу, центром світового обміну!.. Перенесемо війну в Азію, а щастя Азії до себе!” [14, с. 9].

Поставало питання: хто візьме на себе ініціативу організації і ведення війни, – що при тодішньому стані еллінського світу було дуже важливим питанням. Спочатку Ісократ, як і взагалі всі афінські патріоти, покладав надію на власну міць Афін або на коаліцію Афін, Спарти і Фів. Незабаром, однак, довелося відмовитися від цієї, здавалося б, найпростішої і природної ідеї. Війна Фів зі Спартою і невдала спроба створення панеллінської федерації переконали афінських патріотів у неможливості власними силами відродити Грецію й організувати війну з Персією.

Тому необхідно було шукати об’єднувача і вождя де-небудь в іншому місці. Єдиним серйозним претендентом на гегемонію Греції виявився македонський цар. На нього тепер і кинули погляди ті грецькі “патріоти”, однодумці Ісократа, що сподівалися за допомогою царя-варвара згуртувати роз’єднану Грецію й організувати східний похід.

“Якщо ти дійсно є гідним нащадком Геракла, – писав Ісократ пануючому Филипові, – то зроби все це, і тоді усі будуть зобов’язані тобі найбільшою подякою – греки за ті благодіяння, що ти їм зробиш, а македонці за те, що ти будеш над ними законним государем, а не самодержавцем. Увесь же інший рід людський – за те, що ти звільниш еллінів від варварського деспотизму, після чого всіх людей ошасливиш еллінською культурою” [14, с. 154-155].

У випадку ж відмовлення Филипа виконати своє велике історичне покликання “Греції неминуче загрожує внутрішня катастрофа. Вона загине від бродячих елементів, сикофантів (донощиків) і від дурних ораторів і демагогів”.

В особі Ісократа ми маємо типового прихильника військової диктатури, готового для порятунку Греції від “бродячих елементів” на

